

2. POHŘBÍVÁNÍ V SÍDLIŠTNÍCH AREÁLECH V OBDOBÍ RANÉHO STŘEDOVĚKU

V raném středověku se na našem území můžeme setkat se třemi základními typy pohřebních areálů: 1) pohřebiště kolem sakrálních staveb; 2) (nad)komunitní pohřebiště mimo nejbližší okolí centrálních rezidenčních aglomerací, zřetelně vydělené od sídlištních aktivit, označované v literatuře jako venkovská pohřebiště; 3) disperzní funerální areály na sídlištních bez zřetelného vymezení prostoru pohřebních aktivit (*Hanuliak 2004*, 38–39; *Hassenpflug 1999*, 63–76; *Klápště 2005*, 26–27; *Lewczuk 2007*, 133; *Macháček 2010*, 336–339). Posledně zmíněný typ pohřebního areálu je vázán na centrální sídelní aglomerace a jejich nejbližší okolí (předhradí, podhradí). Tato charakteristika platí s určitým časovým posunem pro západní Evropu a také pro střední část starého kontinentu (*Hassenpflug 1999*; *Böhme 1996*; *Blair 2005*; *Febring 1992*, 68–71; *Osterhaus 1986*, 139–140; *Stork 1989*; *1990*; *1991*; *1993*; *1994*; *Biermeier 1999* apod.).

Na přelomu 6. a 7. století končí v západní části evropského kontinentu dominance tzv. řadových pohřebišť a začínají se objevovat tzv. separátní pohřebiště / hřbitovy (*Separatfriedhöfe*) umístované v blízkosti ruin římských provinciálních staveb, poblíž cest anebo na okrajích starších řadových nekropolí, v tomto případě jsou však jasně odděleny od předcházející funerální struktury (*Hassenpflug 1999*, 65–66; *Böhme 1996*; *478*; *Blair 2005*, 238, fig. 31; *Unger 2006*, 40–42).

Obecně se výskyt malých až středně velkých pohřebišť (škála podle *Hanuliak 2004*, 53–56) v odborné literatuře interpretuje jako jasně vydělení nově vznikající regionální nobility od ostatního pospolitého lidu, anebo jako projev přítomnosti nové cizí skupiny obyvatel, která si z místa původu přinesla odlišné pohřební zvyklosti (*Hassenpflug 1999*, 66; *Steuer 1982*, 382, 521; *Koch 1996*, 728). Paušální zobecňování však není na místě. Je nutné každou lokalitu posoudit individuálně, v konkrétních podmínkách a vztazích v daném místě či regionu. V každém případě se na vzniku separátních pohřebišť a charakteru pohřbů zřetelně odráží politický a kulturní vliv Franské říše pod vládou Merovejců. V rámci méně či více násilné integrace kmenových knížectví do okruhu vlivu Franské říše je zaznamenáno

vydělávání některých rodinných klanů a jejich převzetí dědičných nároků na mocenské pozice ve strukturách navázaných na správu říše. (*Böhme 1996*; *Klápště 2005*, 26–27; *Macháček 2005a*, 302–305; *2010*, 334–343; *Štefan 2007*, 819–821; *Wood 1996*, 358–360).¹

Zhruba o půl století později je datován první výskyt archeologických nálezů dokládajících pohřbívání v rámci sídlištních areálů (*Hassenpflug 1999*, 66–69; *Unger 2006*, 40–42). Datování hrobů na sídlištních (*Bestattungen bei Gehöften*) se nejčastěji pohybuje v časovém intervalu od poslední čtvrtiny 7. století po první čtvrtinu 8. století (*Febring 1992*, 68–71; *Hassenpflug 1999*, 67–69; *Macháček 2010*, 334–335). Malá pohřebiště s řadovým uspořádáním hrobů s orientací Z–V a bez velkého počtu průvodního inventáře byla prozkoumána převážně na území dnešního Bádenska-Württemberska nebo v Bavorsku, potažmo ve Švábsku. V raném středověku to byla kmenová území Bajuvarů a Alamanů.

Pro lepší pochopení představy o tom, co vedlo k výskytu funerálních objektů na germánských sídlištních, uvedeme několik příkladů prozkoumaných a publikovaných lokalit popisovaného typu.

Asi 5 km od centra středověkého Řezna, u obce Burgweinting, bylo objeveno sídliště. Zhruba 10–15 m východně od sídlištních objektů, bez náznaku zvláštního vymezení funerálního prostoru, bylo identifikováno pohřebiště s 28 pohřby. Hroby i objekty byly orientovány ve směru Z–V. Polovina hrobů byla vykradena již v období raného středověku, inventár ostatních hrobů se jevil jako průměrný. Bez ohledu na ztráty způsobené vykradením hrobů je možné podle autora výzkumu nálezové celky zařadit do období kolem roku 700 (*Osterhaus 1986*, 139–140, Abb. 101).

Významný nález byl učiněn také na katastru obce Lauchheim (asi 20 km západně od Nördlingen) v Bádensku-Württembersku. Lokalita byla archeologicky zkoumána několik sezon a kromě rozsáhlého řadového pohřebiště se v roce 1990 podařilo objevit

1 Nejednotní Alamani se stali úplně závislí na centrální franské moci již za posledních Merovejovců (v r. 746). Bajuvari přišli o svoji suverenitu v r. 788, kdy Karel Veliký sesadil z knížecího stolce vojvodu Tasilla II. (*Todd 1999*; *Döbler 2000*).

fragment sídliště s povrchovými objekty a sídlištními jámami (viz *Stork 1989; 1990; 1991; 1993; 1994*). V superpozici se sídlištním zahloubeným objektem a také s povrchovým obydlím se nacházelo osm hrobů, opět orientovaných ve shodě s podélnou osou obytných objektů – tedy ve směru Z–V. Jeden z hrobů obsahoval pohřeb muže s výbavou s bojovníckými elementy (meč), které datují hrob a také i celé pohřebiště do počátku 8. století.

Přímo v současném Mnichově bylo odkryto několik malých pohřebišť, která byla vázána k nějakému hospodářskému dvorci. Většina hrobů byla bez hrobového inventáře. Také zde se však vyskytly hroby s mečem, ostruhami nebo hroby se šperkem v podobě náušnic či náhrdelníků. Z jednoho hrobu pochází bronzová kotoučová spona zdobená pozlaceným stříbrným plechem. Zmíněné funerální areály jsou datovány na konec 7. století (*Hassenpflug 1999, 68*).

Poměrně nedaleko Mnichova, konkrétně asi 46 km na severovýchod od města, bylo objeveno na katastru obce Mitterlern rozsáhlé raně středověké sídliště (*Biermeier 1999, 93–95, Abb. 90*). Opět bylo identifikováno několik velkých povrchových obydlí orientovaných ve směru Z–V. Na čtyřech místech byla odkryta malá pohřebiště, která byla zasazena do sídlištní struktury. Hroby dodržovaly také orientaci Z–V. Hrobový inventář zařadil nálezové celky mezi chudě vybavené hroby. Z jednoho rozrušeného hrobu se podařilo zachránit ostruhu. Lokalita je datována na přelom 7. a 8. století.

Z uvedených příkladů vyplývá určitá pravidelnost. Malá pohřebiště nejčastěji o pěti až dvanácti hrobech (výjimečně dosáhne počet až 24–30 hrobů) se nacházela v rámci sídlištních struktur. Hroby nebyly v přímém vztahu ani s řadovým pohřebišťem ani s křesťanským svatostánkem. Prosazovala se jednotná orientace Z–V. Těla byla do hrobů ukládána v natažené poloze na zádech. Hrobový inventář měl průměrnou úroveň, i když na některých lokalitách byly zaznamenány i hrobové celky s elementy bojovnícké a jezdecké výbavy. U žen byl zjištěn výrazný výskyt bohatého hrobového inventáře jen výjimečně. Výskyt hrobové výbavy v průběhu 8. století postupně mizí. Časové zařazení lokalit je v poměrně úzkém rozpětí asi 40 až 50 let kolem přelomu 7. a 8. století (necelé dvě generace).

E. Hassenpflug (1999, 68–69) dává výskyt malých pohřebišť na sídlištních do souvislosti s obdobím zvyšujícího se tlaku ze strany Franků na kmenový svaz Alamanů i na bavorské knížectví, který vyústil ve ztrátu suverenity obou kmenů. Také je to přelomové období v náboženské sféře, kdy se mezi Germány soustředěnými pod nadvládou Franské říše s konečnou platností prosazuje jako jediná správná víra křesťanství. Podle zmiňované autorky je inkriminované období mezifází vedoucí k novému společenskému, náboženskému a konce konců i „národnímu“ uvědomění.

Starý svět, který byl reprezentován mimo jiné i zvyky spojenými s ukládáním mrtvých na velkých řadových pohřebištích, pomalu mizel a nový svět s křesťanskou církevní organizací zaštitěnou hustou sítí kostelů ještě nebyl plně etablován. Podobný model se s jistým zpožděním zřejmě uplatnil na našem území v časovém intervalu od druhé poloviny 9. století až po počátek 10. století (*Hanuliak 2004, 38–39; 2006, 372–373; Klápště 2005, 26–27; Macháček 2010, 334–343; Unger 2003, 193*).

Právě v tomto období probíhá výrazná změna v uspořádání stávajícího společenského systému. Politická i majetková moc se soustřeďuje v rukách jedné dynastie. Velká transformace probíhala také v náboženské sféře. Nejvyšší představitelé Velké Moravy se přiklonili na stranu křesťanské věrouky, vzali ji za svou a snažili se o její všeobecné uplatnění napříč všemi společenskými vrstvami. Nastává období tzv. křesťansko-pohanského synkretismu (*Beranová – Lutovský 2009, 250–251; Berend 2018; Dynda 2018; Klanica 1997, 110; Měřínský 2006, 471–500; Štefan 2018; Třeštík 2001, 127–130*). Editoři sborníku vydaného u příležitosti životního jubilea významného českého historika Dušana Třeštíka výstižně pojmenovali tuto dobu věkem nejistot (*Klápště – Plešková – Žemlička 2003*).

Komplexním studiem funerálních aktivit v raném středověku se pro území dnešního Slovenska zabýval M. Hanuliak. Pro region jihozápadního Slovenska uvádí 33 sídlišť, v nichž byl zaznamenán výskyt hrobů v rámci sídlištní struktury (*Hanuliak 2004, 37–47, obr. 19–25*). Těchto 33 sídlištních lokalit s 188 hroby tvoří 12% z celkového počtu evidovaných areálů s funerálními aktivitami. V roce 2006 M. Hanuliak hovoří již o 35 sídlištních lokalitách s hroby, neuvádí však další podrobnou početní nebo procentuální specifikaci (*Hanuliak 2006, 373*).

Pro území Moravy zatím podobný typ studie chybí. První výraznější upozornění na tento fenomén pochází z pera V. Hrubého (1966, 39–40) v příspěvku o pohřebních zvycích na Velké Moravě, v němž upozorňuje na absenci nekropolí náležejících k sídlišťům v blízkosti centrálních sídelních aglomerací a na výskyt hrobů přímo v těchto osadách. Téma hrobů v sousedství sídlištní zástavby se začalo posouvat do světla badatelského zájmu v souvislosti s objevy velkého množství popisovaných nálezových situací při výzkumu lokality Břeclav – Pohansko. Většina autorů zabývajících se pohřby v rámci sídliště dnes vychází z informací publikovaných právě na základě prezentace a analýzy výzkumů na Pohansku (*Dostál 1970a; 1982; 1984; Vignatiiová 1977–1978; Přichystalová 2007; 2008; 2010; 2011*). Vývoj a současné tendence ve výzkumu a vědeckém zájmu o problematiku raně středověkých nekropolí na Moravě a ve Slezsku obecně shrnul P. Vachůt (2008). V článku pojednává o historii výzkumu pohřebišť vcelku

a nerozlišuje jednotlivé typy funerálních areálů. Lokality s rozptýlenými jednotlivými hroby nebo se skupinami hrobů v rámci sídlišť nesleduje samostatně jako zvláštní druh pohřebních aktivit. Práce P. Vachůta však může sloužit jako solidní shrnutí pramenné základny.

Z datové báze uvedených publikací vychází základ studie Š. Krupičkové (2010) o problematice nestandardního pohřbívání v kontextu raně středověkých sídlišť na Moravě. Na tuto studii navázala v obhájené diplomové magisterské práci K. Piačková (2018) a téma rozšířila i o území českého Slezska a také obohatila katalog lokalit, kde se popisovaný fenomén podařilo archeologicky zachytit. Na výsledky předcházejících výzkumů navazuje i naše práce s tím, že zpracovávané téma obsahuje všechny typy pohřbů, které se v rámci disperzních pohřebišť a ojedinělých hrobů ze sídlišť můžou vyskytnout, to vše na základě podrobné analýzy funerálních areálů z jižního předhradí hradiska Pohansko.

Výskytem lidských ostatků v sídlištních situacích pro teritorium dnešních Čech se věnovala například K. Tomková (2003). Její studie je ale úzce zaměřená na evidenci nestandardních případně nepietních pohřbů dětských i dospělých jedinců do sídlištních objektů a dále na problematiku sekundárně přemístěných lidských ostatků (Tomková – Stránská 2011). Stranou zájmu zůstaly intencionální pohřby v klasických hrobových jámách. Nestandardním pohřbům z území Čech a Moravy na sídlištních i pohřebištních věnoval svoji studii I. Štefan (2009). Nálezy ojedinělých uložení těla do země nebo malých skupin hrobů v rámci sídlišť jsou často prezentované jednotlivě v samostatných článcích (například Pleinerová 1996; Smetánka 1992; Štefan – Krutina 2009; Tomková – Vojtěchovská 1998). Základní orientaci pro Čechy pro období 6. až 12. století dnes poskytuje populárně zaměřená monografie M. Beranové a M. Lutovského (2009).

Stejně jako v případě alamanských a bavorských pohřebišť na sídlištních, tak i na našem území se popisovaný typ funerálních areálů koncentroval na centrálních sídlištních (důležitá sídliště v regionu) anebo v jejich okolí. Hroby vsazené do sídlištní struktury ve formě osamocených hrobů, skupin hrobů anebo malých až středně velkých pohřebišť byly identifikovány v rámci významných velkomoravských sídelních aglomerací jako například Břeclav – Pohansko (Dostál 1982; 1984; Macháček 2005; Přichystalová 2007; 2008; Vignatiiová 1977–1978), Mikulčice (Hladík – Mazuch – Poláček 2008; Hladík – Mazuch 2010; Kavánová 1999; Klanica 1985; Poláček 2006; Poullík 1975), Staré Město – Uherské Hradiště (Galuska 2002; Hrubý 1965), Znojmo–Hradiště (Klíma 1999) či Nitra (Bednár – Samuel 2002; Březinová a kol. 2003; Hanuliak 2007, obr. 2, 3). Jejich existence je prokázána také v blízkém hospodářském zázemí centrálních lokalit v okruhu do 5 až 8 km (Hanuliak 2007; Kavánová – Vitula 1990).

Evidovaný počet hrobů bývá různý. Někde se objeví ojedinělý hrob mezi zástavbou nebo na okraji sídliště (např. Staré Město, Osada I – Rudý dům, Hrubý 1965, obr. 14). Většinou jde ale o malé skupiny dvou až dvanácti hrobů. Takové pohřební areály jsou typické pro Břeclav – Pohansko (plán 1, obr. 4–9). Na malém počtu lokalit se v rámci sídliště vyskytnou i početnější pohřebišť. M. Hanuliak (2004, 38) uvádí pro jihozápadní Slovensko jako horní hranici 45 hrobů. V Břeclavi – Pohansku nepřesáhly koncentrace hrobových celků zkoumaných v sídlištním prostoru počet 34 hrobů (s velkou pravděpodobností se však nejednalo o kontinuitní pohřbívání, viz níže).

Umístění hrobů ve struktuře sídliště nepostrádá vnitřní logiku. Malé i větší skupiny hrobů bývají často lokalizovány na okraji sídlišť (hospodářských jednotek) anebo u bran či podél předpokládaných komunikací (Hanuliak 2004, obr. 22, 23). Analogické nálezné situace jsou známe také z Břeclavi – Pohanska (obr. 4–9, plán 1). V případě, že hroby rozptýlené mezi objekty často narušují výkopy sídlištních objektů, lze předpokládat, že inkriminovaný areál velmi pravděpodobně ztratil sídlištní či hospodářskou funkci a jeho využití se transformovalo na funerální aktivitu (Poláček 2006, obr. na s. II–III).

Na některých lokalitách probíhalo opakované střídání aktivit (pohřební, sídlištní) v poměrně krátkém časovém horizontu. Vznikla tím poměrně komplikovaná vertikální stratigrafie. Proto je na lokalitách se zaznamenaným střídáním aktivit v krátkém časovém intervalu v rámci jednoho areálu velmi těžké stanovit časově-prostorovou provázanost objektů a hrobů (např. Mikulčice, viz Hladík – Mazuch 2010, 202–204).

Na rozdíl od pohřebišť ze sídlištního prostředí ze západní Evropy pohřební areály na sídlištních z našeho území nemají vždy jasně definovatelnou prostorovou strukturu. Někdy se vedle sebe nacházejí hroby s odlišnou orientací (např. Břeclav – Pohansko, Jižní předhradí pohřebiště v severozápadním cípu velké plochy ze 70. let 20. století, plán 1; Staré Město, tzv. Osada VI, Hrubý 1965, obr. 32; Nitra-Zobor – Martinský vrch, Hanuliak 2004, obr. 25). U většiny případů těchto pohřebišť však pozorujeme strukturu vykazující jednotnou orientaci a malé vzdálenosti mezi hroby (např. Břeclav – Pohansko, Severovýchodní předhradí, Dostál 1970a, obr. 2, 3; Břeclav – Pohansko, Žárové pohřebiště, Dostál 1982, obr. 1; Břeclav – Pohansko, východní brána, Dostál 1984, obr. 3; Mikulčice – Trapíkov, Poláček 2006, s. III; Bajč – Medzi kanálmi, Ruttkay 2002, obr. 50; Mužla–Čenkov – Orechový sad, Hanuliak 2004, obr. 23).

Populace pochovaná v hrobech v rámci sídlištních struktur je různorodá. Převažují samozřejmě děti, tento jev je však pozorovatelný také na regulérních nekropolích (Drozdová 2005; Stloukal – Vyhnánek 1976). Situace se může lišit případ od případu. V sídlištní

aglomeraci Břeclav – Pohansko je četnost pohlaví zaznamenána v pořadí děti → ženy → muži. Pro jihozápadní Slovensko uvádí M. Hanuliak (2004, 38) mírnou převahu mužů nad ženami. Složení pohřebišť podle pohlaví velmi pravděpodobně souviselo se zaměřením a organizací konkrétní osady / hospodářské jednotky. Je možné předpokládat, že v některých případech nešlo o hospodářské jednotky založené na rodinných vztazích, proto mohou chybět pohřby dětí. Někde mohl být prostor pro funerální areál v těsné blízkosti sídliště vybrán pouze pro nezletilé jedince. O důvodech lze pouze spekulovat.

Stejně je to i s evidencí regulérních poloh těla a nestandardních uložení. Naprosto zde převažuje běžně používaná poloha, která je typická pro kostelní hřbitovy a také pro tzv. venkovská pohřebišť. Jedná se o polohu na zádech s nataženými končetinami (s pří-pustnými odchylkami v poloze horních končetin – různé stupně pokrčení směrem k tělu). Na disperzních pohřebišťích na sídlišťích se vyskytují i tzv. skrčenci. Faktem zůstává, že jedinci skrčení na levém nebo pravém boku se častěji objevují na pohřebišti na sídlišti než na regulérních nekropolích. Příčinu je možné hledat buď v předkřesťanských pohřebních rituálech – v zabezpečení ochrany proti případným nekalým činům nebožtíka, který měl nebo smrtí získal negativní společenský kredit – nebo je to důkaz pro zvláštní, ale stále regulérní uložení mrtvého, které mohlo být použito při konkrétní situaci. Tato situace mohla vyplývat ze způsobu smrti, z věku či pohlaví mrtvého, ze společenského postavení mrtvého nebo z kombinace několika různých faktorů. Všechny vyjmenované možnosti zřejmě úzce souvisí s tím, že pohřby v rámci sídlišť se začaly častěji objevovat v době plné změn – změna náboženského systému, vzájemné prolínání odlišných tradic, změny ve společensko-politickém systému, jeho následný kolaps a vznik jiného (Klápště 2005; Macháček 2007; Hanuliak 2004a). Od počátku 11. století pohřebišťe na sídlišťích postupně mizí. Snad to má přímou souvislost s konsolidací politické situace na obou březích Moravy během první třetiny 11. století (česká knížata Oldřich, Břetislav, uherský král Svatý Štěpán I.).

Hrobová výbava jedinců pohřbených na disperzních pohřebišťích měla většinou chudý charakter anebo nebyla přítomna vůbec. Běžně se v hrobech vyskytují součásti oděvu, jednoduché šperky nebo předměty spojené s tradiční slovanskou předkřesťanskou vírou, jako jsou keramické nádoby, které původně obsahovaly potravinový milodar. U dětí jsou časté amulety a rolničky. Výjimku tvoří muži, kteří byli do hrobu uloženi se součástmi bojovnické výzbroje a jezdecké výstroje. V hrobech bývají nacházeny převážně sekery, ostruhy, dlouhé nože, výjimečně kopí nebo meč (příklady hrobů s mečem: Břeclav – Pohansko, na *Jižním předhradí*, tab. XXXVI; Břeclav – Poštorná, *Kavánová – Vitula*

1990, 333, tab. I:1; Mikulčice-Klášteřisko, *Klanica* 1985, obr. 20; Bajč – Medzi kanálmi, *Ruttkay* 2002, Abb. 40; hroby se sekerou, ostruhami: Mikulčice, *Pouliík* 1975, 135–136; Nitriansky Hrádok, *Bialeková* 1958, obr. 9, 10; Mužla-Čenkov, *Hanuliak – Kuzma – Šalkovský* 1993, tab. 40, 153:6). Muži vybavení na poslední cestu zbraněmi a součástmi jezdecké soupravy se vyrovnají bojovníkům a jezdcům uloženým na kostelních pohřebišťích.

Inventář v ženských hrobech býval mnohem prostší. Bohatší hroby obsahují bronzové náušnice podunajského typu, jednoduché prsteny, náhrdelníky ze skleněných korálek, někde s přívěsky či perlami z jiného materiálu. Svým charakterem se ženské hroby nevydělují z nivelety ženských pohřbů na tzv. venkovských pohřebišťích. Výjimečně se objeví šperk nebo součást oděvu, která patří do skupiny byzantsko-orientálního šperku (šperk veligradského typu). Mezi ojedinělé hroby s výskytem náušnic vyrobených z drahého kovu patří například hroby z Břeclavi – Pohanska, z polohy *Lesní hrád*. V hrobech LH/6, LH/9 a LH/10 byly objeveny stříbrné košíčkové a hrozníčkové náušnice. Výjimečný byl hrob mladé ženy (hrob LH/9), ve kterém byly u lebky nalezeny dva páry stříbrných náušnic. Hrob se nacházel na osamoceném místě (obr. 8). Na *Jižním předhradí* byl u lebky mladé ženy (JP/106) nalezen fragment náušnice – oboustranný bronzový závěsek zdobený zlatem (tab. XXXII). Zlaté náušnice byly údajně objeveny na mimokostelních pohřebišťích také v Mikulčicích v poloze *Na Štěpnici* (*Pouliík* 1975, 131). Všechno jsou to pouze ojedinělé nálezy, nicméně dokazují, že i na pohřebišťích v rámci sídlišť pohřbívali lidé s poměrně vysokým společenským statutem (srovnej *Hanuliak* 2007, 67).

Mužské hroby s bojovnickou a jezdeckou výbavou bývají obecně spojovány s příslušníky vojenské družiny, která sloužila společenským a politickým špičkám tehdejší společnosti. Stejně jsou interpretovány analogické nálezy hrobů se zbraněmi a ostruhami na tzv. venkovských pohřebišťích v bližším i vzdálenějším zázemí centrálních sídelních aglomerací (např. Velké Bílovice, *Meřínský* 1985; Nechvalín a Prušánky, *Klanica* 2006; 2006a; Morkůvky, *Měřínský – Unger* 1990; Nemilany, *Kalábek* 2007; *Přichystalová – Kalábek* 2014 apod).

Dislokace určité části příslušníků vojenských složek mimo centrální hradiska mají dvě základní vysvětlení. Buď patřil jedinec vybavený bojovnickými a jezdeckými atributy ke komunitě, která na dané nekropoli pohřbívala. V příslušné osadě mohl mít hospodářství, rodinné zázemí, a proto byl pohřben mimo centrum. Anebo to byl družiník vyslaný ústřední mocí do služby a jeho úlohou (úlohou jeho oddílu) bylo zabezpečovat nároky svého pána a zároveň ochranu daného mikroregionu. Při výkonu služby zemřel, a proto byl pohřben mimo centrum (*Klápště* 2005, 28–32). Je možné, že pravdě se blíží kombinace obou nastíněných

modelových situací. Družiník mohl být vlastníkem / nájemcem hospodářské jednotky v místě jeho dislokace, tedy tam, kde vznikla potřeba přítomnosti vojenské jednotky (*Dostál 1980, 292*).

Jako příklad by mohla posloužit situace z částečně prozkoumaného sídliště Břeclav – Poštorná, vzdáleného asi 2 km severozápadně od hradiska Břeclav – Pohansko (*Kavánová – Vitula 1990, 345–351, obr. 13*). Osada měla zemědělský charakter (zemnice, zásobní jáma). Na lokalitě bylo odkryto kromě sídlištních objektů také šest hrobů. V hrobě č. 1 ležel muž s ostruhami. K hrobu pravděpodobně patřil i meč typu X, který se, bohužel, našel na hromadě hlíny vytěžené bagrem. V hrobech byly podle antropologického posudku pochováni převážně muži (čtyřikrát, dvakrát neurčený jedinec) ve věku od 20 do 50 let. Osada byla zřejmě hospodářsky samostatnou jednotkou, organizačně závislou na centrálním hradisku. Mohlo se zde jednat o předsunutou strážní hlídku. Lokalita tak splňuje charakter sídliště s hospodářskou i vojenskou funkcí.

Podobné závěry jsou uváděny také v pracích, které sledují vývoj v Čechách v 10. století, kdy se etabluje rod Přemyslovců jako vedoucí autorita při vzniku nového raně středověkého politického celku. Analogické nálezy hrobů mužů – bojovníků – jsou identifikovány nejenom na centrálních hradištích, ale také v jejich blízkém či vzdálenějším okolí, například v blízkosti Budče – Libochovičky, Brandýsek, Stehelčevy – U cihelny; nedaleko Levého Hradce – pohřebiště Roztoky-Žalov I; hrob s mečem v blízkosti Žateckého hradu apod. (*Bartošková – Štefan 2006, 737, 746; Beranová – Lutovský 2009, 266; Čech 2000, 173; Dostál 1990, 285; Klápště 2005, 28–32; Macháček 2010, 445–448; Vignatiiová 1992, 94–99*).

Z uvedeného vyplývá podobný závěr v případě pohřebiště v rámci sídlišť na území západní Evropy. Většinou se jednalo o malé skupiny hrobů vsazené do rámce sídlištní struktury. Navzdory existenci blízkého kostelního či tzv. venkovského pohřebiště část komunity sídelních aglomerací pohřbívala mimo jasně vyhrazené funerální areály. Struktura pohřebiště na sídlišťích nebyla jednotná. Vyskytovaly se rozdíly v orientaci hrobů nebo v uložení těl do hrobové jámy. Převažuje však regulérní způsob ukládání mrtvých do hrobů. Výbava nebožtíků z disperzních pohřebiště nebývala příliš bohatá. Většina hrobů byla bez inventáře. Výjimku tvořili mužští jedinci s výzbrojí a jezdeckými elementy. Zbraně z hrobů postupně mizí v průběhu 10. století.

Není možné vyslovit jednoznačný a zevšeobecnující výklad o společenském postavení pohřbených na funerálních areálech na sídlišťích. Část z nich zřejmě patřila k nejnižší sociální vrstvě, možná byla i v závislém postavení vůči příslušníkům nobility (hroby bez inventáře, těla v nestandardních polohách nebo v minoritní

orientaci, v osamocené poloze nebo ve skupině, ale bez viditelného prostorového uspořádání). Některé hroby jsou však svým charakterem blízké hrobům z tzv. venkovských pohřebiště (příklad Dolní Věstonice, Prušánky, Nechvalín apod.). A malá část hrobů obsahuje dokonce nadprůměrnou hrobovou výbavu. U těchto hrobů předpokládáme, že zde pohřbený jedinec patřil mezi členy komunity s pozitivním společenským kreditem.

Hroby na sídlišťích lze podle hrobového inventáře i podle celkových nálezových okolností zařadit do velkomoravského a povelkomoravského období. Jejich počet rapidně klesá ke konci 10. století, kdy na území střední Evropy skončily etatizační procesy mladých raně středověkých státních útvarů (Přemyslovské Čechy a Morava, Arpádovské Uhersko) a křesťanství s upevněnou církevní organizací se stalo náboženstvím téměř celého evropského kontinentu.